

Авторското право на художника като творческа стратегия и музеен експонат

Василка Цанева

Резюме: По отношение на авторското право пред съвременния художник стоят две възможности. Едната възможност предполага съобразяване със съществуващите правила в областта на авторското право и техните универсални регулиращи функции, а втората се отнася до изработване на уникална собствена стратегия, която превръща авторското право в специфична творческа територия. Втората възможност разкрива широк спектър от стратегии, които интерпретират мястото на художника и неговото творчество в съвременния свят по нов начин. Въпросът е докъде могат да се разпростират правата на даден автор върху неговото авторство и дали е възможно да бъде прекратено самото авторство. Законът за авторското право, който е сходен в повечето страни по света, в това отношение е повече обърнат към това да защитава авторството на самите творби, а не самото авторство като формална категория. По този начин авторството става неотменимо като част от акта на създаването на произведението. Всички актове на отказване от авторството могат да бъдат разглеждани единствено в контекста на автентичността и доказването на първоначалния акт на създаване на произведението. В този смисъл преустановяването на авторството като еднопосочно решение и окончателен акт от страна на твореца е невъзможно. Тези действия от страна на автора имат изцяло вторично значение и не могат да бъдат приети като акт за едностранно прекратяване на авторството.

Ключови думи: автор и авторство, авторско право, собственост върху авторското право, отказване от авторство, прекратяване на авторството

Василка Миткова Цанева, докторант в катедра „Психология на изкуството, художествено образование и общообразователни дисциплини“, Национална художествена академия, София.

Email: vessiepl@yahoo.com

1. Въведение

Отношението на художника към собственото му творчество като материално и интелектуално наследство в съвременния свят може да включва използването на правната реалност като спекулативна реалност в имажинерното пространство на изкуството. Съвременното изкуство априорно е свързано с поставяне под въпрос и усложняване на определянето на параметрите и точните граници на разликата между понятия като автор и авторство. Утвърдените нагласи и представи предполагат, че авторът е човекът, който е създал нещо и чието авторство определя идентичността и отговорността за това, което е създадено. Обикновено се смята, че първият собственик на авторското право е лицето, което е създавало дадено произведение, но има ситуации, при които това не е така. Концепцията за собственост върху авторското право има много различни значения.

2. Отказването от авторство като творчески акт и правен институт

Наскоро Герхард Рихтер - един от най-известните и значими живи световни художници - предизвика истинска буря от негативни реакции в света на изкуството сред колекционерите и музейните експерти с начина, по който започна да влияе върху своето собствено художествено наследство (Neunendorf, 2015). Колекционерите бяха разтревожени, тъй като Герхард Рихтер започна да се отрича от свои ранни творби. Въпросът, който тези негови действия повдигнаха, е трябва ли да се позволява на артистите да влияят върху собствения им каталог? Какво се случва със собствеността на колекционер, закупил произведение на художник, който на по-късна дата решава, че иска да оформи своето художествено наследство по различен начин? Ако дадено произведение не е включено в каталог с произведения, стойността неизбежно ще намалее. Герхард Рихтер си създаде репутация на художник, обсебен от стриктното редактиране на собственото си творчество. Художникът започна да изважда творби от каталози и свои произведения от музейни колекции като с действията си повдигна много въпроси

относно значението на понятия като авторство и собственост в областта на изкуството.

Герхард Рихтер е роден и израснал в Дрезден, в тогавашна Източна Германия. През 1951 г. посещава Дрезденската художествена академия. Десет години по-късно той се записва в Художествената академия в Дюселдорф. Между 1962 г. и 1968 г. Рихтер експериментира с реалистичен, фигуративен стил на рисуване, който на по-късен етап не харесва дотолкова, че предприема специални систематични действия да го изключи от своя „каталог резоне“ (Catalogue raisonné). Това с основание предизвика критики. Трябва ли да се позволи на един художник да оформя собственото си художествено наследство, като изключва определени произведения на изкуството от своето творчество? (Neunendorf, 2015)

Дебатът, който участието на Рихтер в съставянето на собствения му каталог провокира, се отнася до много съществени въпроси от сферата на правната реалност и историята и теорията на изкуството. Докъде се разпростира правото на един художник и трябва ли художниците да могат да редактират своя собствен каталог резоне? В края на краищата, като исторически документ със сигурност каталогът на произведенията трябва да бъде изчерпателен и академично точен, ако наследството на художника трябва да бъде напълно разбрано и оценено от бъдещите поколения.

Първо да започнем с това какво представлява сам по себе си един каталог резоне (catalogue raisonné) и каква е неговата основна идея. Терминът catalogue raisonné е френски и означава „обоснован каталог“. Завършването на каталог резоне може да отнеме много години и понякога за тази задача се наемат големи екипи от изследователи. Смята се че съставянето на каталог резоне представлява окончателен, научен компендиум на творчеството на даден художник. Включването или изключването от каталога може да има значителен ефект върху пазарната цена на дадено произведение. Френският антиквар и издател Едме-Франсоа Жерсен (1694-1750) е първият, който публикува каталог резоне, който се отнася до гравюрите на Рембранд и е публикуван посмъртно през 1751 г. с цел да

разгледа подробно и коментира съмнителните приписвания на авторство на графични творби от позицията на познавач, който е посветен в разграничаването на работата на Рембранд от тази на неговите ученици. Терминът „каталог резоне“ възниква във Франция и се запазва на френски в другите езици като днес се използва в целия свят като название за изчерпателно аотиран списък на всички известни произведения на изкуството на даден художник. На първо място за учените е важно да бъдат съставени каталози резоне, които им предоставят надеждна, пълна и изчерпателна база данни за произведенията на определен художник. Репродукциите на произведенията в каталог резоне са подредени хронологично, като всяка работа е придружена с информация за размера, техниката, участието в изложби, всички споменавания в научни монографии и статии, произход на произведението и т.н.

Участието на Герхарт Рихтер по изготвянето на неговия каталог резоне не се оспорва и това е съвсем логично, но това, че Рихтер вече не признава творби от своя ранен западногермански период и предприема тяхното изключване от своя каталог резоне, става повод за бурен дебат. Въпросът е докъде могат да се разпростират правата на даден автор върху неговото авторство и дали е възможно да бъде прекратено самото авторство?

Общото правило е, че авторът е първият собственик на авторските права. Законът за авторското право, който е сходен в повечето страни, в това отношение е сякаш повече обърнат към това да защитава авторството на самите творби, а не самото авторство като формална категория. Например в Закона за авторското право и сродните му права в България в Гл. 1. ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ Чл. 1. пише, че "Авторското право върху произведения на изкуството възниква за автора със създаването на произведението." По този начин авторството става неотменимо като част от акта на създаването на произведението. Всички следващи актове на пренебрегване, отказване или отричане от авторство се съотнасят единствено към автентичността и доказването на първоначалния акт на създаването на произведението.

В Глава трета НОСИТЕЛИ НА АВТОРСКО ПРАВО. Автори и други носители на авторско право в Чл. 5. е посочено, че: „Автор е физическото лице, в резултат на чиято творческа дейност е създадено произведение. Други физически или юридически лица могат да бъдат носители на авторско право само в случаите, предвидени в този закон.“

В този смисъл прекратяването или преустановяването на авторството като еднопосочно решение и окончателен акт от страна на твореца е невъзможно. Тези действия от страна на автора имат изцяло вторично значение и не могат да бъдат приети като акт за едностранно прекратяване на авторството.

Тук обаче достигахме до сърцевината на Закона за авторското право, който в някаква степен се опитва да защитава авторството на произведенията на изкуството дори и от техните автори. В Глава втора „ОБЕКТИ НА АВТОРСКОТО ПРАВО“ в Закона за авторското право и сродните му права в България като Закриялни обекти в Чл. 3. са определени само тези обекти, които отговарят на следното условие „Обект на авторското право е всяко произведение на изкуството, което е резултат на творческа дейност и е изразено по какъвто и да е начин и в каквата и да е обективна форма“.

Законът за авторското право има за цел да защити правата на собственика, както и на автора, независимо дали защитеното с авторско право произведение е публикувано или непубликувано. Също така трябва да се има предвид, че авторското право съществува само върху произведения, които са оригинални. Тъй като авторското право е универсално право, няма значение какви са намеренията на автора.

3. Отказването от авторство като трансформация на авторството без правни последиствия

Правото на собственост е „право на изключване“, но то изключва други само от действия, които са в пряк конфликт с правомерното използване. Пример може да бъде сервитут с право на преминаване, което е право на ползване, което дава право на неговия собственик да пресича парче земя. Това право налага

задължение на другите да не пречат на преминаването на собственика на това право (Newman, 2011).

Всяко право на собственост защитава само възможността за участие в някакво конкретно използване на вещта. На теория може да има толкова много такива права, колкото има потенциални полезни употреби на вещта, всяка от които може да бъде разпределена на различен собственик. Ако някой притежава право на преминаване, всеки от нас има задължението да не му пречи да го използва, за да пресича земята. Тъй като задължението, дефинирано по този начин, няма за цел да ни изключи категорично от каквото и да е използване на земята, включително използване, което може временно да възпрепятства преминаването, спазването на това задължение изисква от нас да знаем нещо за намеренията на някой да упражнява своето право. Въпреки че по този начин всяко такова право на собственост е с отношение към броя на възможните действия на притежателите на задължения (Newman, 2011).

В разгледания по-горе случай Рихтер не възпрепятства правото на собственост на колекционер или музейна колекция върху притежанието на авторство върху негова творба, но може да направлява своето авторство в нов вид дейности, какъвто се явява например създаването на каталог резоне.

В Гл.2. ОБЕКТИ НА АВТОРСКОТО ПРАВО в Закона за авторското право и сродните му права в България като Закриляни обекти в Чл. 4. не са обект на авторското право: 1. (доп. - ДВ, бр. 21 от 2014 г.) нормативни и индивидуални актове на държавни органи за управление, актовете на съдилищата, както и официалните им преводи; 2. идеи и концепции; 3. фолклорни творби; 4. новини, факти, сведения и данни.

Действията на Рихтер по изключване на негови ранни творби от собственото му творчество като материално и интелектуално наследство в неговия каталог резоне няма нормативна стойност, доколкото нормативният статут на каталог резоне също не е абсолютен и няма нормативна тежест като правен институт в правната реалност, а има статут само в полето на теоретичната и историческа реалност на изкуството. Така, че действията предприети от Рихтер

могат да бъдат оспорвани само по отношение на легитимността и формата на каталог резоне като обоснован и изчерпателен каталог на творчеството на даден художник от гледна точка на музейните институции.

Според американския професор Кристофър Нюман, експерт в областта на теорията на собствеността и закона за авторското право, със специален акцент върху концептуалната и функционална структура на доктрината за собственост и връзката между материалната и интелектуалната собственост, съществуват много варианти, които се отнасят до правната структура на проблема за трансформацията на собствеността и авторското право. Според Нюман има няколко правни сценарии, с които се сблъскваме при този проблем, които той нарича „сценарии на трансформация“ (Newman, 2011). Сценариите на трансформация включват следните общи елементи: 1) притежавана вещ; 2) някакъв вид трансформиращо събитие, включващо притежаваната вещ; 3) появата от това събитие на второ нещо, за което се твърди, че има непрекъсната идентичност с оригиналната притежавана вещ, но също така се различава значително от нея; и 4) иск от собственика, че неговите права на собственост върху оригиналната вещ сега обхваща новото нещо. Такива сценарии изискват да се реши дали притежаваното нещо все още съществува и ако е така дали „новото нещо“ е това притежавано нещо. Ако някой от отговорите на тези въпроси е „да“, то правилният правен резултат е ясен: трябва да се наложи правилото за вещна собственост и да се изиска „новата вещ“ да бъде върната на своя законен собственик.

Така стигаме до основния конфликт в случая с Рихтер. Има ли правни основания за оспорване на решенията на художника и дали те могат да бъдат разглеждани като трансформиращо събитие, включващо нарушаване на авторските права на притежаваната творба? Непризнаването на авторството на ранните творби на Рихтер от самия него не може да се интерпретира като поява на трансформиращо събитие, което нарушава непрекъсната идентичност на оригиналната притежавана вещ.

4. Заключение

Творческата биография на един художник неминуемо съдържа автобиографични елементи, които са неотделими от цялостното творческо наследство на художника. Действията на Рихтер могат да бъдат разглеждани в морален, творчески и психологически план, но те не променят авторството на създадените от него творби в правен аспект и по този начин не нарушават правата на техните притежатели.

През февруари 1961 г. Герхард Рихтер се завръща в Източна Германия от пътуване до Москва и Ленинград с решение да избяга на Запад. По-малко от шест месеца преди издигането на Берлинската стена все още е възможно източногерманците да преминат до Западен Берлин с влак. При завръщането си от Съветския съюз Рихтер за последен път посещава родния си град Дрезден, за да вземе съпругата си Ема и бързо да продаде своята кола Трабант. Приятел закарва двойката до Източен Берлин, а оттам те вземат влак до Западен Берлин с намерение за да започнат нов живот.

Рихтер постъпва като студент в Художествената академия в Дюселдорф през октомври 1961 г. и получава стипендия като „бежанец от източната зона“. През септември 1962 г. Рихтер е поканен да участва в изложба във Фулда, малко градче североизточно от Франкфурт. Той не продава нищо, но е доволен, че изложбата предизвика полемика в местната преса. Изложбата и разочарованието от това, че няма успех и никакви продажби все пак го подтикна да започне всичко отначало. Малко след това той изгаря повечето свои творби, с които е участвал в изложбата във Фулда, в двора на Художествената академия в Дюселдорф с идеята да се освободи и да започне на чисто своя творчески път.

През следващите месеци Рихтер започва да рисува картини като използва изображения от снимки във вестници и списания, създавайки творби, които за първи път ще му донесат известност, а и днес остават сред най-важните в творчеството му. Между 1964 и 1965 г. се откриват първите изложби на Рихтер в галерии в Берлин, Мюнхен и Дюселдорф и той продава няколко картини. Животът и творческата му кариера тръгват нагоре.

Години по-късно Рихтер разказва, че не съжалява за ранните борби и провали, довели до решението му да изгори почти всичките си творби и да започне наново. Той споделя в разговор през 2018 г.: „Кой знае какво щеше да стане с мен, ако тогава бях имал успех с тези картини? (Hickley, 2020).

Литература:

ЗАКОН за авторското право и сродните му права. (2021). Съвет за

електронни медии. СЕМ: https://www.cem.bg/files/1577974509_zapsp.pdf

Hickley, Catherine (2020). Revisiting Gerhard Richter's Rare Early Works. / *Artsy*.

<https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-revisiting-gerhard-richters-rare-early-works>

Neuendorf, Henri (2015). Collectors Alarmed As Gerhard Richter Disowns Early

Works From West German Period - Should artists be allowed to influence their own catalogue? / *Art Net News*, July 21, 2015, <https://news.artnet.com/art-world/gerhard-richter-omits-art-from-catalogue-318665>

Newman, Christopher M. (2011). Transformation in Property and Copyright, / 56

Vill. L. Rev. 251. *Villanova Law Review*. Available at: <https://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol56/iss2/3>